

УДК 37.018.1(477)

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

© Мілаш О. О.

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Інформація про автора:

Мілаш Оксана Олександрівна: ORCID: 0000-0002-0999-2582; milash01@ukr.net; кандидат педагогічних наук, викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти, КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, провулок Руставелі, 7, м. Харків, 61001, Україна.

Розкрито сутність процесу виховання, яке розглядається як цілеспрямоване, організоване формування індивідуальних якостей, стійких поглядів на навколишню дійсність і життя в суспільстві, моральних ідеалів, норм і відносин, звичок тощо. Доведено, що основне виховання кожна людина отримує в сім'ї. Показано, що сучасна українська сім'я має низку проблем, багато з яких пов'язано із невідповідністю методів виховання дітей як правовим, так і моральним вимогам. Визначено, що найбільш типовими помилками є неправильне уявлення батьків про особливості прояву батьківських почуттів; недостатність знань батьків про віковий розвиток дитини і адекватні йому методи виховного впливу; недооцінка ролі особистого прикладу батьків і вимог, що висуваються до дитини. Зазначено необхідність організації системи спеціального навчання для батьків із метою підвищення рівня психолого-педагогічних знань, а також практичних умінь у сфері взаємодії з власними дітьми на всіх етапах їх особистісного розвитку. Стверджується, що дане навчання має ґрунтуватися на впровадженні особистісно-центричної моделі сімейного виховання.

Ключові слова: сім'я, освіта, навчання, виховання, помилки, опіка, любов, насильство, знання, вміння

Мілаш О.А. «Практические аспекты формирования современной модели семейного воспитания в Украине»

Раскрыта сущность процесса воспитания, которое рассматривается как целенаправленное, организованное формирование индивидуальных качеств индивида, устойчивых взглядов на окружающую действительность и жизнь в обществе, нравственных идеалов, норм и отношений, привычек и т.п. Доказано, что основное воспитание каждый человек получает в семье. Показано, что современная украинская семья имеет ряд проблем, многие из которых связаны с несоответствием методов воспитания детей как правовым, так и моральным требованиям. Определено, что наиболее типичными ошибками являются неправильное представление родителей об особенностях проявления родительских чувств; недостаточность знаний родителей о возрастном развитии ребенка и адекватных ему методах воспитательного воздействия; недооценка роли личного примера родителей и единства требований, предъявляемых к ребенку. Отмечена необходимость организации системы специального обучения для родителей с целью повышения уровня психолого-педагогических знаний, а также практических умений в сфере взаимодействия с собственными детьми на всех этапах их личностного развития. Утверждается, что это обучение должно основываться на внедрении личностно-центрической модели семейного воспитания.

Ключевые слова: семья, образование, обучение, воспитание, ошибки, опека, любовь, насилие, знания, умения

Milash O. "Practical aspects of modern model family education in Ukraine"

The essence of the process of education, which is regarded as a purposeful, organized the formation of the individual qualities of the individual, stable views of the surrounding reality and life in society, moral ideals, norms and attitudes, habits, etc. It is proved that the basic education of every

person in the family receives. It is shown that the modern Ukrainian family has a number of problems, many of which are associated with a mismatch child-rearing practices as a legal and moral requirements. It was determined that the most common mistakes parents is a misconception about the features of manifestation of parental feelings; lack of knowledge of parents about child development and age-appropriate methods of educational influence it; underestimation of the role of personal example of parents, and the unity of the requirements for a child. It stressed the need for the organization of special education for the parents to raise the level of psychological and pedagogical knowledge and practical skills in the sphere of interaction with their children at all stages of their personal development. It is alleged that this training should be based on the implementation of learner-centric model of family education.

Key words: family, education, training, education, bugs, care, love, violence, knowledge, skills

Постановка проблеми. Проблеми, пов'язані зі зростанням і розвитком дитини постійно перебувають у фокусі уваги представників різних наук: педагогів, психологів, соціологів тощо, які намагаються знайти універсальні рецепти соціалізації та становлення людини, формування її особистості. Більшість дослідників сходиться на тому, що ключовою фігурою в процесі виховання дитини є батьки. Між тим, аналіз основних змін, що відбулися за останні 25 років в Україні, свідчить про різке зростання кількості «соціальних сиріт», неповнолітніх злочинців, бродяг тощо. Однією з причин такої ситуації є неспроможність батьків виконувати необхідні виховні функції. Саме тому перед багатьма батьками і тими, хто ще тільки збирається ними стати, постають питання про цілі та методи сімейного виховання. Які цінності і традиції повинні бути передані нашим дітям? Як підвести дітей до прийняття певних переконань і способів поведінки? Як побудувати свої стосунки з дитиною? Як виростити успішну і самодостатню особистість? Пошук відповідей на ці питання вимагає теоретичного аналізу як помилок, яких припускаються сучасні батьки у відносинах з дітьми, так і розробки науково обґрунтованої моделі сімейного виховання, адекватній сучасному етапу розвитку українського суспільства.

Аналіз останніх дослідження та публікації. Проблема сучасної сім'ї та особливостям сімейної освіти й виховання були присвячені роботи багатьох зарубіжних авторів, серед яких А. Адлер, Ю. Гішпенрейтер, Т. Гордон, Р. Дрейкурс, Е. Ейдемільер, К. Роджерс та ін. Серед українських педагогів та психологів на особливу увагу заслуговують праці А. Богуш, А. Говорун, Л. Ковальчук, В. Лісового, В. Лугового, В. Луначека, О. Нич, Є. Подольської, Г. Радчук, Т. Андреевої, О. Шукалової. Проте більшість наукових робіт не містить відповідей на існуючі в сучасній педагогіці протиріччя між законодавчо встановленими вимогами щодо підвищення відповідальності сім'ї за виховання дітей і можливостями більшості батьків їх виконати, а також очікуваннями батьків отримати реальну педагогічну допомогу у вихованні дитини та можливостями існуючої системи освіти надати таку допомогу. Зазначене обумовлює необхідність наукового проектування та розробки адекватній сучасним реаліям моделі сімейного виховання.

Мета статті – теоретичне обґрунтування підходів до формування оновленої моделі сімейного виховання на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Вклад основного матеріалу. Узагальнення результатів наукових досліджень [0; 0; 0] дозволяє стверджувати, що сучасна освіта включає дві основні підсистеми: навчання й виховання. В основі розрізнення понять «навчання» і «виховання» в межах єдиного процесу розвитку особистості можна виділити кілька підстав.

1. «Штучність-природність» освітніх засобів. Навчання має справу переважно зі штучними – знаковими, символічними, схематизованими, систематизованими, модельними об'єктами і системами. Виховання спирається на реальні, природні міжособистісні відносини, процеси, явища.

2. У процесі навчання переважає логічний, когнітивний компонент. У вихованні – ціннісно-орієнтаційний, мотиваційний, емоційний, поведінковий.

3. У процесі навчання відбувається засвоєння знань, умінь, способів пізнавальної та предметно-технологічної діяльності. У вихованні – набуття культурного досвіду, способів

діяльності, засвоєння моральних норм відносин. У цьому сенсі можна говорити про навчання як систему формування інтелектуальних і технологічних здібностей, про виховання – як процес впливу на становлення характеру людини.

Таким чином, навчання – це цілеспрямований процес передачі й оволодіння знаннями, вміннями і навичками. Виховання – це цілеспрямоване, організоване формування в людині індивідуальних якостей, стійких поглядів на навколишню дійсність і життя в суспільстві, моральних ідеалів, норм і відносин, звичок тощо.

І виховання, і навчання забезпечують розвиток людини, який можна визначити як організований процес розумового і фізичного вдосконалення відповідно до умов навколишнього середовища. Найбільше на розвиток особистості впливає сім'я.

Сім'ю, як зазначено в Сімейному Кодексі України, складають особи, які спільно проживають і пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [**Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.**]. У науковій літературі найчастіше сім'я представляється як мала соціальна група, члени якої зв'язані шлюбними і родинними відносинами, спільністю побуту, а також взаємною відповідальністю [**Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.; Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.**], що значною мірою перетинається із законодавчо встановленими нормами. При цьому сучасна сім'я представляється як складна стійка система, яка створює специфічну атмосферу життєдіяльності людей; формує норми взаємин, поведінку тощо [**Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.**].

У той же час, сім'я є не тільки соціальною групою, а й суспільним інститутом, який передбачає наділення людей сукупністю соціальних ролей і статусів, призначених для задоволення певних соціальних потреб. Результат соціалізації дитини в межах сім'ї визначається засвоєнням певних соціальних норм і цінностей. При цьому батьки для в сім'ї виконують низку важливих функцій. Серед головних виділимо такі, як задоволення потреб дітей у захисті і любові; в авторитеті; у зразках «чоловічої» і «жіночої» поведінки; у знаннях і досвіді.

Звернемо увагу, що саме в сім'ї відбувається первинна соціалізація дитини. Саме в сім'ї дитина отримує відповіді на перші питання «що», «чому», «як» тощо. Між тим, у сучасних умовах бути батьками важче, ніж будь-коли раніше. По-перше, це пов'язано зі значною правовою регламентацією багатьох процесів взаємодії між батьками та дітьми, які встановлюють чіткі межі дозволеного та недозволеного. По-друге, активним розвитком інформаційного суспільства, яке істотно збільшило доступ дітей до різноманітної інформації та сприяє зменшенню ролі батьків у формуванні світогляду дитини. По-третє, зростаючим темпом життя та необхідністю обох батьків приділяти більше часу роботі та професійній діяльності, що значно обмежує можливості спілкування з дітьми. По-четверте, накопиченим великим педагогічним і науковим досвідом, який дозволив сформулювати певні стандарти та вимоги до процесу сімейного виховання.

Окрім того, можна виділити ще низку об'єктивних соціальних факторів, які так чи інакше позначаються на більшості сімей. Серед таких можна відзначити:

- розрив між життєвими цінностями різних поколінь;
- розрив сусідських, а нерідко і родинних зв'язків, атомізація суспільства [0];
 - трудова міграція;
- житлові та матеріальні труднощі [0, с. 9].

Як наслідок, сучасні дослідники, що займаються вивченням проблем сучасної української сім'ї, відзначають падіння її педагогічного потенціалу і престижу сімейних цінностей, зростання злочинності у сфері сімейно-побутових відносин і підвищення ризику схильності дітей до неврозів через неблагополучний психологічний клімат у сім'ї [**Ошибка! Неизвестный аргумент ключа.**].

При цьому чинне законодавче поле щодо регулювання сімейного виховання залишається недосконалим. У Законі України «Про освіту» виховання в сім'ї визнається першоосновою розвитку дитини як особистості [0]. Відзначається, що на кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. При цьому до обов'язків

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

батьків відноситься:

- постійна турбота про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створення належних умов для розвитку їх природних здібностей;
- повага до гідності дитини, виховання працьовитості, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до сім'ї, старших за віком, до народних традицій та звичаїв;
- виховання поваги до національних, історичних, культурних цінностей українського та інших народів, забезпечення дбайливого ставлення до історико-культурного надбання та навколишнього природного середовища, любові до своєї країни;
- виховування поваги до законів, прав, основних свобод людини;
- сприяння здобуттю дітьми освіти в навчальних закладах або забезпечення повноцінної домашньої освіти відповідно до вимог щодо її змісту, рівня та обсягу.

Між тим, про «правильні» або «неправильні» методи сімейного виховання в Законі не йдеться.

У той же час, сім'я – це найчастіше прихований від зовнішнього спостереження світ складних взаємин, традицій і правил, які здебільшого є невидимими та невідомими для більшості інших членів суспільства. При цьому кожна з сімей самостійно вирішує, які форми і методи виховання обирати для своїх дітей.

Під час аналізу батьківського ставлення до дітей науковцями виділяються два основних психологічних вимірювання: форма контролю за поведінкою дитини і характер емоційного ставлення до неї [0, с. 38].Порушення батьківського ставлення до дитини або батьківських установок у рамках будь-якого з цих вимірів або одночасно в обох призводить до серйозних дефектів у розвитку особистості дитини. Так, відсутність належного контролю за поведінкою дитини в поєднанні із зайвим емоційним зосередженням на ньому, обстановка зниженості, запещеності, безпринципної поступливості, безперервне підкреслення існуючих і неіснуючих його достоїнств формують істеричні риси характеру.Ті ж наслідки викликає і байдуже ставлення, свого роду відкидання.Надмірний контроль, висування занадто строгих моральних вимог, залякування, придушення самостійності, зловживання покараннями, зокрема й фізичними, ведуть, з одного боку, до формування в дитини жорстокості, а з іншого – можуть підштовхнути його до замаху на самогубство.Відсутність емоційного контакту, теплового ставлення до дитини в поєднанні з відсутністю належного контролю і незнанням дитячих інтересів і проблем призводить до втечі з дому, бродяжництва, злочинства тощо.

Спотворені батьківські установки в переважній більшості випадків не є кінцевою причиною аномалій сімейного виховання і порушень батьківсько-дитячих відносин.Батьківські установки досить часто виявляються пов'язаними з подружніми стосунками, із стосунками з власними батьками, з особливостями дорослих членів сім'ї і дітей.

Діти можуть ставати ареною суперництва дорослих, засобом впливу або тиску, способом покарання або помсти.На дітей можуть поширюватися негативні емоції, які відчувають до інших членів сім'ї – до чоловіка або дружини, їхніх батьків.Природно, проблеми сімейного виховання можуть бути обумовлені і низкою інших причин, однак це не виключає, а лише підтверджує те, наскільки різноманітні і складні питання формування особистості дитини в сім'ї і як важливо представляти ті труднощі, з якими можуть зіткнутися батьки, щоб по можливості уникнути майбутніх помилок.

Найбільш вірний шлях удосконалення виховання дітей в сім'ї – запобігання педагогічних помилок батьків. А це, у свою чергу, передбачає усвідомлення і правильне тлумачення найбільш типових із них. Причини помилок у сімейному вихованні умовно можна розділити на три групи:

- неправильне уявлення батьків про особливості прояву батьківських почуттів;
- недостатність психологічних знань батьків про віковий розвиток дитини й адекватні йому методи виховного впливу;
- недооцінка ролі особистого прикладу батьків і вимог, що висуваються до дитини.

Розглянемо їх детальніше.

1. Неправильне уявлення батьків про особливості прояву батьківських почуттів. Найпоширенішою ситуацією в багатьох нинішніх сім'ях є невміння, а іноді й небажання батьків

будувати свої взаємини з дітьми на основі розумної любові. Як наслідок, батьки застосовують неправильні методи сімейного виховання, найпоширенішими серед яких є гіперопіка (гіперпротекція), гіпоопіка (гіпопротекція) та жорстоке поводження з дітьми.

Найчастіше в сучасній практиці застосовується такий метод неправильного сімейного виховання, як гіперопіка (гіперпротекція, або виховання за типом «кумир сім'ї»).

Гіперопіка виражається в прагненні батьків оточити дитину підвищеною увагою, завжди захищати її (навіть коли це не потрібно); стежити за кожним її кроком, охороняти від передбачуваних небезпек, турбуватися про нього з будь-якого приводу і без приводу, утримувати дітей біля себе, «прив'язувати» до своєї настрою і почуттів, зобов'язувати діяти певним чином. Гіперопіка – неприродний; завищений рівень турботи. Вона потрібна перш за все не дітям, а самим батькам, замінюючи в них нереалізовану і нерідко загострену потребу в прихильності й любові. Нерідко в основі гіперопіки лежить моральна омана: у свідомості батьків дитина перетворюється на скарб – мірило батьківського престижу, тендітну і безцінну річ, яку треба оберігати від усіх свідомо шкідливих впливів зовнішнього світу.

Важливим фактором, що сприяє виникненню гіперопіки, є сімейні відносини. Незадоволена своїми відносинами з чоловіком мати може шукати якусь компенсацію того, що не дає їй шлюб, в підкреслено близькому зв'язку з дитиною, «виллюючи» на нього всю свою енергію. Домінуюча в сім'ї мати мимоволі прагне до створення в дітей залежності від неї. Тут спрацьовує психологічний механізм не стільки прив'язування, скільки примусу дітей діяти певним, раз і назавжди заданим чином.

За гіперопікою часто ховається сильна ворожість по відношенню до дитини. Коли батьки не усвідомлено борються проти почуття антагонізму по відношенню до власної дитини, вони можуть реагувати на це гіперопікою, ніби доводячи собі, як сильно вони насправді її люблять.

Іноді гіперопіка батьків мотивована тривогою через власну самотність і нав'язливу потребу в психологічному захисті скоріше себе, ніж дитини.

Ще один неправильний метод, який спричиняє негативний результат у розвитку особистості дитини, – це суворе до жорстокості ставлення до дітей. Уже в ранньому дитинстві дитина пізнає всі види покарання: за найменшу витівку його б'ють, за недомисел карають. Часом не тільки карають, а застосовують до нього найжорстокіші, засоби впливу: ставлять в кут на коліна, загрожують міліцією, б'ють.

Жорстоке поводження з дітьми є досить поширеним, особливо в соціально неблагополучних сім'ях, де насильство по відношенню до дітей стає нормою. Жорстокість є одним із видів агресивної поведінки, що завдає великої шкоди жертві без переживання жалю або співчуття з боку суб'єкта цієї поведінки. Жорстокість – це також насильство над потребами, намірами, почуттями, установками об'єкта, приниження його або примус до дій, що суперечать його прагненням.

Розрізняють декілька найбільш яскраво виражених форм жорстокого поводження з дітьми: фізичне насильство, сексуальне насильство (розбещення), психічне (емоційне) насильство, нехтування основними потребами дитини (моральна жорстокість).

Фізичне насильство – умисне нанесення дитині батьками або особами, які їх заміщають, фізичних ушкоджень, які можуть привести до смерті дитини або викликають серйозні, які вимагають медичного втручання порушення фізичного або психічного здоров'я, ведуть до відставання в розвитку.

Сексуальне насильство (розбещення) – залучення дитини в сексуальні дії з його згоди або без такої, усвідомлюване або неусвідомлюване нею. Причому згода дитини на сексуальний контакт не дає підстави вважати його ненасильницьким, оскільки дитина не має свободи волі, перебуваючи в залежності від дорослого, і не може передбачити негативні для себе наслідки сексуальних дій.

Психічне (емоційне) насильство відрізняється тривалим, постійним або періодичним, психологічним впливом, що призводить до формування в дитини патологічних рис характеру або таких, що порушують розвиток його особистості. До цієї форми насильства відносяться відкрите неприйняття і критика, образи і приниження гідності, погрози на адресу дитини, які проявляються у словесній формі, без фізичного насильства, навмисна фізична або соціальна

ізоляція дитини, пред'явлення до неї вимог, які не відповідають її віку і можливостям, брехня і невиконання обіцянок із боку дорослих, обман довіри дитини. Одноразовий психічний вплив, що викликав у дитини психічну травму, також входить у цей вид насильства.

Нехтування основними потребами дитини (моральна жорстокість) проявляється у відсутності елементарної турботи про дитину, в результаті чого порушується її емоційний стан або з'являється загроза для його здоров'я і розвитку. Відзначимо, що будь-який вид жорстокого поводження з дітьми (а найчастіше зустрічається поєднання декількох форм насильства по відношенню до дітей) порушує фізичне і психічне здоров'я дитини, її розвиток як особистості.

Не менш згубним для формування особистості дитини є емоційно байдуже ставлення до неї батьків; надання з раннього віку свободи, якою вона ще не вміє користуватися. Така неправильна батьківська позиція, що виявляється в нестачі уваги до дитини, має назву гіпоопіки або гіпопротекції. У результаті гіпопротекції дитина переживає дефіцит захисту (протекції) перед незнайомим і страшним зовнішнім світом; самотність і безпорадність у подоланні труднощів, навіть тих, з якими вона, за підтримки з боку батьків, легко б впоралася. Крайньою формою прояву гіпоопіки є відсутність будь-якого догляду за дітьми.

На особливу увагу в цьому контексті заслуговують сім'ї, в яких діти матеріально забезпечені, але їх емоційні потреби і душевні переживання ігноруються: дитину ніколи не пестять, не ведуть з ним бесід, не цікавляться ні його неприємностями, ні образами, ні успіхами. Це свідчить про емоційне неприйняття дитини, про те, що батьки не тільки не люблять її, але й обтяжують нею. Нестача батьківського тепла і уваги можуть спричинити зменшення інтелектуальних можливостей дітей, сповільнення їх психічного розвитку. Відзначимо, що здатність до емоційного відгуку формується з перших місяців життя, і, природно, особлива роль в цьому належить батькам, які повинні навчити дитину радіти і засмучуватися, співчувати і співпереживати.

II. Недостатня психологічна компетентність щодо вікового розвитку дитини. Найбільш часто це проявляється в невмінні враховувати зміни в психіці дитини, використанні методів, які характерні для попереднього вікового етапу. Така інертність батьків викликає в дітей різні форми негативізму. Особливо яскраво негативізм проявляється в підлітковому віці.

До типових помилок у цій групі відносяться і такі, як:

– нетерпимість батьків до різниці в темпераменті між ними і дітьми (батьки скаржаться на повільність/активність дітей);

– покладання на думку, що в дитині все закладено від природи і з цим нічого не поробиш.

III. Недооцінка ними особистого прикладу і єдності вимог, що пред'являються у вихованні дитини. У цьому контексті відзначимо, що батьки часто недооцінюють аспект виховного впливу і вимагають від дітей те, чого не роблять самі. У результаті такого впливу в дитини з'являється протест, потім – неповага до батьків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як довело проведені дослідження, сучасна українська сім'я має низку проблем, багато з яких є суб'єктивними і пов'язані із невідповідністю методів виховання дітей. Серед причин помилок у сімейному вихованні найбільш типовими є неправильне уявлення батьків про особливості прояву батьківських почуттів; недостатність знань батьків про віковий розвиток дитини і адекватні йому методи виховного впливу; недооцінка особистого прикладу батьків і єдності вимог, що висуваються до дитини. Тому актуальною є необхідність організації системи спеціального навчання для батьків із метою підвищення рівня психолого-педагогічних знань, а також практичних умінь у сфері взаємодії з власними дітьми на всіх етапах їх особистісного розвитку. Таке навчання має ґрунтуватися на впровадженні особистісно-центричної моделі сімейного виховання, яка, з одного боку, буде забезпечувати цілеспрямований процес передачі й оволодіння сучасними знаннями, вміннями і навичками, необхідними для професійної самореалізації та розвитку дитини (сімейна освіта); з іншого – розвиток індивідуальних якостей, формування в дітей стійких поглядів на навколишню дійсність і життя в суспільстві, моральних ідеалів, звичок тощо, які допоможуть співіснувати з іншими людьми та досягати успіхів у повсякденній життєдіяльності (сімейне виховання).

Дана модель дозволить забезпечити застосування батьками таких методів виховання, які

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

сприятимуть розвитку кращих якостей дитини, серед яких особливе значення має діалог, переконання, особистий приклад, взаємоповага тощо. При цьому впровадження даної моделі має забезпечуватися завдяки відкриттю спеціальних навчальних центрів (як державних, комунальних, так і недержавних), метою яких повинне стати надання спеціальної консультативної допомоги батькам, їх навчання сучасним технологіям комунікації, вирішення психологічних проблем тощо.

Організаційно-методичне та кадрове забезпечення діяльності таких центрів буде предметом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Інститут сім'ї в Україні: стан, проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали парламент. слухань у Верховній Раді України 21 верес. 2011 р. / Верховна Рада України, Ком. з питань сім'ї, молодіж. політики, спорту та туризму. – Київ : Парламент. вид-во, 2012. – 77 с.
2. Куликова Т. А. Семейная педагогика и домашнее воспитание : учебник для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Т. А. Куликова. – М. : Академия, 1999. – 232 с.
3. Куліненко Л. Б. Освіта і практика. Практика як основа і чинник модернізації сучасної освіти : філос.-світогляд. аналіз / Л. Б. Куліненко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ : Знання України, 2013. – 475 с.
4. Новиков А. С. Атомизация общества и её роль в становлении «общества масс» / А. С. Новиков // Теория и история. – 2009. – № 2. – С. 192-197.
5. Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи : зб. наук.-експерт. матеріалів / Нац. ін-т стратег. дослідж. ; [за заг. ред. С. І. Здіорука]. – Київ : НІСД, 2014. – 121 с.
6. Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 р. № 1060-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451.
7. Радчук Г. К. Семейное воспитание. Освітній тренінг для батьків : навч.-метод. посіб. / Г. К. Радчук, О. В. Тиунова. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2008. – 119 с.
8. Семейный кодекс Украины // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
9. Сучасна українська сім'я: медико-соціальні аспекти : монографія / В. М. Лісовий [та ін.]. – Харків : Майдан, 2009. – 268 с.
10. Шукалова О. С. Семейное воспитание как чинник розвитку пізнавального інтересу молодших школярів : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / О. С. Шукалова. – Харків, 2010. – 212 с.

References

1. Komitet z pytan simyi, molodizhnoyi polityky, sportu ta turyzmu Verkhovnoyi Rady Ukrayiny 2012, *Instytut simyi v Ukrayini: stan, problemy ta shlyakhy yikh vyrishennya*, Parlamentske vydavnytstvo, Kyiv.
2. Kulikova, TA 1999, *Semejnaja pedagogika i domashnee vospitanie*, Akademiya, Moskva.
3. Kulinenko, LB 2013, *Osvita i praktyka. Praktyka yak osnova i chynnyk modernizatsiy i suchasnoyi osvity: filofsko-svitohlyadnyy analiz*, Natsionalnyy pedahohichnyy universytet imeni M.P. Drahomanova, Znannya Ukrayiny, Kyiv.
4. Novikov, AS 2009, 'Atomizaciya obshhestva i ejo rol v stanovlenii obshhestva mass', *Teorijaiistorija*, no. 2, pp. 192-197.
5. Zdioruk, SI (ed.) 2014, *Osvita y nauka v innovatsiynomu rozvytku suchasnoyi Yevropy*, Natsionalnyy instytut stratehichnykh doslidzhen, Kyiv.
6. Verkhovna Rada Ukrayinskoyi Radyanskoyi Sotsialistychnoyi Respubliky 1991, 'Pro osvitu: Zakon Ukrayiny vid 23 travnya 1991 roku no. 1060-XII', *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayinskoyi Radyanskoyi Sotsialistychnoyi Respubliky*, no. 34, Stattya 451.
7. Radchuk, HK & Tiunova, OV 2008, *Simeyne vykhovannya. Osvitniy treninh dlya batkiv*, Navchalna knyha, Ternopil.
8. 'Simeynyy kodeks Ukrayiny' 2002, *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, no. 21-22, Stattya 135.
9. Lisovyy, M et al. 2009, *Suchasna ukrayinska simya: medyko-sotsialni aspekty*, Maydan, Kharkiv.
10. Shukalova, OS 2010, 'Simeyne vykhovannya yak chynnyk rozvytku piznaval'noho interesu molodshykh shkolyariv', Kand. psykhol. n thesis, Kharkiv.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2016р.